

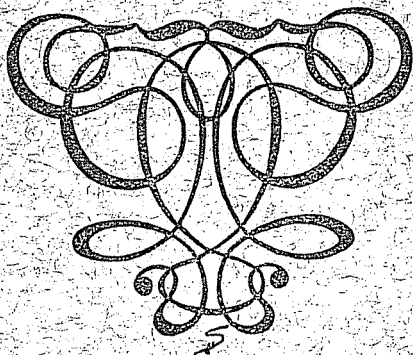
STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFT

FÖR

POLITIK · STATISTIK · EKONOMI

NY FÖLJD UTGIVEN AV

FAHLBECKSKA STIFTELSEN

ÅRG. 54

1951

HÄFTE I

STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFTS-EXPEDITION, LUND

DISTRIBUTÖR: C. W. K. GLEERUP

Lösnummer av detta häfte kostar kr. 3:50

STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFT

kommer att under år 1951 liksom hittills innehålla dels vetenskapliga uppsatser i statsvetenskap — »politik» i ordets äldre och mera omfattande bemärkelse —, statistik och ekonomi, dels en avdelning översikter och meddelanden, avsedd att hålla läsaren å jour med vad som händer och skrivs å hithörande områden, dels slutligen mera ingående granskningar av utkommande, framför allt svensk, men jämväl annan nordisk samt utländsk statsvetenskaplig litteratur. Tidskriften vill framträda som ett organ för vetenskaplig orientering och diskussion i de ämnen, vilka falla inom den angivna ramen.

Tidskriftens redaktion handhaves, under överinseende av Fahlbeckska stiftelsens kollegium (professorerna E. FAHLBECK, C.-E. QUENSEL, J. ÅKERMAN, G. CARLSSON, S. BOLIN och E. GJERSTAD), närmast av professor E. FAHLBECK, Lund, som redaktionssekreterare och ansvarig utgivare, under medverkan av professor C. A. HESSLER, Uppsala (litteraturgranskningar) och docent E. THERMENIUS, Stockholm (översikter och meddelanden).

Tidskriften utkommer som hittills i 5 häften om året. Prenumerationspriset är 15 kr. pr år.

Prenumeration kan ske antingen genom bokhandel eller direkt hos »Statsvetenskaplig Tidskrifts Expedition, Lund», postgiro nr 279565, (ej hos redaktionen).

Eftertryck av tidskriftens artiklar och övriga innehåll utan angivande av källan förbjudes.

Lund i januari 1951.

FAHLBECKSKA STIFTELSEN

INNEHÅLL:

UPPSATSER:

LAGERROTH, FREDRIK, Till frågan om ett statsformernas system	1
NILSSON-STJERNQUIST, NILS, Dechargeinstitutet under 1940-talet	13
ROHTLIEB, CURT, Olavus Petris statsrättsliga idéer	41

ÖVERSIKTER OCH MEDDELANDEN:

Konstitutionella och kommunala förslag framlagda för 1951 års riksdag. Av IVAR BESKOW	62
Den tryckta utgåvan av Christian Stenhammars Bilder ur riksdags- och hufvudstadslivet. Av GERT HORNWALL	67
Den östtyska republiken. Dess uppkomst och författning. Av GERHARD SIMSON	71
Ett politiskt klipparkiv i Uppsala. Av CARL ARVID HESSLER	84
Statskunskapen vid universitet och högskolor år 1950	87

LITTERATURGRANSKNINGAR:

»Gallup» och den svenska väljarkåren. Anm. av C.-E. QUENSEL	92
Brüno Kalnins, De baltiska staternas frihetskamp. Anm. av ELIS HÅSTAD	95
Nyutkommen litteratur rörande tryckfrihetsförordningen. Anm. av ERIK FAHLBECK	100
Sten Carlsson, Ståndsamhälle och ståndspersoner 1700—1865. Anm. av OLLE GASSLANDER	102
Tidskriftsöversikt. Av H. MEIJER	107

BERÄTTELSE över Fahlbeckska stiftelsens verksamhet år 1950	109
--	-----

STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFT

FÖR

POLITIK — STATISTIK — EKONOMI

NY FÖLJD

UTGIVEN AV

FAHLBECKSKA STIFTELSEN

FEMTIOFJÄRDE ÅRGÅNGEN
(NY FÖLJD ÅRG. 33)

1951

STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFTS EXPEDITION, LUND

REDAKTION:
FAHLBECKSKA STIFTELSENS KOLLEGIUM

REDAKTIONSSEKRETERARE OCH ANSVARIG UTGIVARE:

ERIK FAHLBECK

LUND
HÅKAN OHLSSONS BOKTRYCKERI

1 9 5 1

INNEHÅLL

UPPSATSER

	Sid.
VON BONSDORFF, GÖRAN, Finland mellan öst och väst	331
GROSSHUT, F. S., Statlig nödvärnsrätt och Tredje riket	253
JANSSON, JAN-MAGNUS, Några synpunkter på begreppen »rättsordning» och »stat»	181
LAGERROTH, FREDRIK, Gustav V och Sveriges författning. Några erinringar med anledning av tronskiftet	313
— —, Till frågan om ett statsformernas system	1
LUNDSTRÖM, HANS O., »Fälttåget mot vetorätten» inom F. N.-organisationen. En studie om generalförsamlingens försök att modifiera eller kringgå enhällighetsregeln i säkerhetsrådet	351
ROETLIEB, CURT, Olavus Petris statsrättsliga idéer	41
STJERNQUIST, NILS N:SON, Dechargeinstitutet under 1940-talet	13
STRÖMBERG, TORE, Om konfiskation av tryckt skrift	130
SUNDBERG, HALVAR G. F., Om verkan av skattefrihetsbeslut enligt nöjesskatteförordningen	192
SUONTAUSTA, TAUNO, Ålands rättsliga ställning	241
SØRENSEN, MAX, Nyere udviklingslinier i international organisation	113
ÅKERMAN, JOHAN, Statens samhällsvetenskapliga forskningsråd. De tre första verksamhetsåren	173

ÖVERSIKTER OCH MEDDELANDEN

ANDRÉN, NILS, Riksdagen och utrikespolitiken 1950	270
BESKOW, IVAR, Konstitutionella och kommunala förslag framlagda för 1951 års riksdag	62
DETLOFSSON, NILS, Om verkan av skattefrihetsbeslut enligt nöjesskatteförordningen	382
FORSLIND, PER, Statsvetenskapliga Studentföreningen i Stockholm. Studieresa till Kiel	205
GRNHOLM, LENNART H., Gaullismen, R. P. F:s program och organisation	278
HARTMANN, J. L., 1950 års val till de församlingar som utser första kammaren	144
HESSLER, CARL ARVID, Ett politiskt klipparkiv i Uppsala	84
HJELMÉRUS, K. G., Samuel Hjelmérs anteckningar vid »Et förslag til en Rege- ringsmaschine»	207
HORNWALL, GERT, Den tryckta utgåvan av Christian Stenhammars Bilder ur riksdags- och hufvudstadslifvet	67

	Sid.
LARSSON, FOLKE, 1950 års dyrtortssakkunnigas betänkande	155
MEIJER, HANS, Konstitutionella och kommunala frågor vid 1951 års riksdag ..	371
NILSSON, NILS, J. D. Valerius om Hans Järtas roll vid grundlagsstiftningen ..	204
ROHTLIEB, CURT, Näringslivets lokalisering	379
SIMSON, GERHARD, Den östtyska republiken. Dess uppkomst och författning ..	71
Statskunskapen vid universitet och högskolor år 1950. Av MAJA KJELLIN, RUNE JUNGEN, GUSTAF VIDHÖG, ARNE LUNDMARK och GUNNAR GERDNER	87
SUNDBERG, HALVAR G. F., Genmäle till revisor Nils Detlofsson	386
WINBERG, ISAK P., De allmänna jordbruksräkningarna	151

LITTERATURGRANSKNINGAR

CARLSSON, STEN, Ståndssamhälle och ståndspersoner 1700—1865. Anm. av <i>Olle Gasslander</i>	102
CHASE, STUART, Samfundets anatomi. En indførelse i socialvidenskaberne. Anm. av <i>Bertil Pfannenstill</i>	304
FORSTHOFF, ERNST, Lehrbuch des Verwaltungsrechts. I. Anm. av <i>Ernst Wolgast</i>	230
FRIIS, HENNING (ed.), Scandinavia between East and West. Anm. av <i>Bengt E. Grimlund</i>	225
»Gallup» och den svenska väljarkåren. Anm. av <i>C.-E. Quensel</i>	92
GROTIUS, HUGO, De jure belli ac pacis. Anm. av <i>Gerhard Simson</i>	228
International political science abstracts. — Documentation politique inter- nationale. Anm. av <i>Lars Frykholm</i>	306
JANSSON, JAN-MAGNUS, Hans Kelsens statsteori mot bakgrunden av hans rätts- filosofiska åskådning. Anm. av <i>Elias Berg</i>	393
KALNINS, BRUNO, De baltiska staternas frihetskamp. Anm. av <i>Elis Håstad</i> ...	95
Laghistoria i högtidsdräkt. Reflexioner kring tre jurist-festskrifter. Anm. av <i>Alvar Nelson</i>	293
LINDGREN, JOHN, Per Albin Hansson i svensk demokrati. I. Anm. av <i>Gunnar Gerdner</i>	160
Människan och samhället. En bok till Tage Erlander på 50-årsdagen. Anm. av <i>Åke Gafvelin</i>	389
Nyutkommen litteratur rörande tryckfrihetsförordningen. Anm. av <i>Erik Fahlbeck</i>	100
PETERS, HANS, Lehrbuch der Verwaltung. Anm. av <i>Ernst Wolgast</i>	230
Reformer och försvar. En bok till Per Edvin Sköld på 60-årsdagen. Anm. av <i>Åke Gafvelin</i>	389
SIEGFRIED, ANDRÉ, Géographie électorale de l'Ardèche sous la IIIe République. Anm. av <i>Sten Sparre Nilson</i>	168
Socialdemokratisk kvinnogärning. Festskrift i anledning av Disa Västbergs 60-årsdag den 17 maj 1951. Anm. av <i>Åke Gafvelin</i>	389
Studier tillägnade Fredrik Lagerroth. Anm. av <i>Hans Cavalli</i>	163
TELJÖ, JUSSI, Suomen valtioelämän murros 1905—1908 [Brytningen i Finlands statsliv 1905—1908]. Anm. av <i>Sven Lindman</i>	308
ÅSTRÖM, SVEN-ERIK, Ståndssamhälle och universitet. Anm. av <i>Olle Gasslander</i> ..	222
Tidskriftsöversikt. Av <i>H. Meijer</i>	107, 170, 237, 310, 401
Berättelse över Fahlbeckska stiftelsens verksamhet år 1950	109

TILL FRÅGAN OM ETT STATSFORMERNAS SYSTEM

Av Professor FREDRIK LAGERROTH, Lund

Det har synt mig naturligt att ge denna föreläsning, som är den sista, som jag håller som professor vid Lunds Universitet, en retrospektiv karaktär. Några nyheter avser jag ej att komma med. Vad jag åsyftar är i stället att inskräpa några av de viktigaste lärdomar jag haft att förkunna från denna kateder, särskilt under den tid, som jag rubricerat mina föreläsningar som komparativ statskunskap. Ett bättre medel att inskräpa i mina lärjungars sinnen vad jag anser vara av särskild vikt har jag under min långa tid som lärare ej lyckats utexperimentera än just upprepningen.

I min framställning av den komparativa statskunskapen har jag ofta återkommit till tvenne indelningar, som väl lämpa sig i varje fall att utgå ifrån. Jag åsyftar den i rationella och empiriska eller, om man hellre vill, doktrinära och historiska författningar och den i kodifierade och icke-kodifierade. Vad de innebära, därom få de använda för oss alla välbekanta termerna anses ge tillräckligt besked. En viss attraktion mellan leden i de tvenne motsatsparen äger på så sätt rum att en doktrinär författning gärna är kodifierad och en författning, som ej utformats i en formell grundlag, vanligen är empirisk. En doktrin kräver gärna skriftlig utformning i systematiskt ordnade teser, och som motpol till en kodifierad författning tänker man sig lättast en det egna landets erfarenheter magasineringe sedvanerätt. Ibland kan dock doktrinen vara så enkel att den, såsom fallet var med den furstesuveränitetsdoktrin, som låg till grund för enväldet i forna dagar, kan nöja sig med att fortleva i människornas sinnen. Däremot ligger det nära till hands att en kodifierad författning tillika är utpräglad empirisk. Som prototyper för empiriska författningar nämner man vanligen den engelska och den svenska. Den

Avskedsföreläsning den 5 dec. 1950.

senare är kodifierad, den förra icke-kodifierad. Danmarks och Norges författningar anföres allmänt som exempel på doktrinära författningar. Båda äro tillika kodifierade. Kodifierad var tillika Danmark-Norges författning under enväldet, hur odifferentierat detta än var. Kodifikationen bar som vi veta namnet Kongeloven. Den franska absolutismen var däremot traditionell.

Nu till några uppmjukningar av dessa schemata, som äro alldeles för grova för att fånga det konstitutionella livets mångfald.

Först skulle jag då vilja framhålla, att författningar, som kallas doktrinära, ofta i stor utsträckning äro empiriska. Vad som kommer till uttryck i ett lands författningstext är visserligen icke det egna landets men väl ett annat lands erfarenheter. Härvid framträda på ett egendomligt sätt vissa författningar som föredömen, andra som efterbildningar.

Det konstitutionella föregångslandet framför andra har som bekant varit England. Två gånger om har det verkat befruktande på författningsutvecklingen.

Första gången var, när den av maktdelning mellan konung och folkrepresentation karakteriserade s. k. konstitutionella monarkien sedan slutet av 1700-talet avlöste absolutismen Europa utöver och tog gestalt i en rad kodifierade författningar, av vilka den franska av 1791 var den första. Den engelska erövringen var dock icke inskränkt till Europa. Den maktdelning, som 1787 etablerades i Förenta Staternas författning mellan president och en på två hus fördelad kongress, var en tydlig anpassning på nya förhållanden av moderlandets hävdvunna maktfördelning mellan king, lords and commons.

Andra gången var när efter Napoleonkrigens slut parlamentarismen i skilda etapper bredde sig över världen. Den engelska proveniensens var påtaglig och också högljutt förkunnad. Längre förblev dock parlamentarismen ingenting mera än vad den var i England, nämligen en konventionell regel. Först sedan slutet av det första världskriget har man börjat kodifiera även parlamentarismen. Så väl den finska regeringsformen av 1919 som Weimar författningen av samma år innehålla bestämmelser om att regeringen skall åtnjuta folkrepresentationens förtroende.

När länder, som frigjort sig från absolutismen i sitt författningsbyggande, imiterat England, ha de ej gjort detta helt. Alltid ha de haft något att tillägga, som de hämtat ur egen fatatur eller från andra fria författningar än Englands. Och sedan ha de själva s. a. s. bildat skola. Den franska författningen av 1791 verkar befruktande

på den spanska av 1812 och den norska av 1814. Den norska författningen av 1814 var i sin ordning en lång tid i ropet. Svenska liberaler bligade däråt i sina representationsförslag, men när det kom till ett avgörande genom 1866 års riksdagsordning, blev det norska inslaget ringa. Liknande tedde sig förhållandena i Danmark. När en studentdeputation 1839 av Danmarks nye konung Kristian VIII begärde en konstitutionell författning, var det naturligt nog att den som förebild anbefalldes den norska författning, vid vars tillkomst 25 år tidigare han spelat en viss roll. Snart förlorade denna dock i popularitet, och det är smärtsamt att nämna, att det var de från den svenska författningen av 1809 hämtade bestämmelserna om statsrådsansvarigheten, som verkade avskräckande. I den nya författningen av 1849, den s. k. junigrundloven, dominerar det belgiska inflytandet. Belgiens författning av 1831, som är ett resultat av både engelska och franska påverkningar, var länge författningen på modet ej minst i Tyskland. Sedan kommo igen under parlamentarismens klang- och jubeldagar de konstitutionella signalerna direkt från England. Den märkligaste av de författningar som kommo till efter det första världskrigets slut, Weimar författningen, rymmer både engelska, amerikanska, franska och schweiziska inslag. Den tävlar med Eidsvolls författningen i fråga om eklekticism. I våra dagar är det Sovjet författningen, som är expansiv. Den s. k. Stalinförfattningen av 1936 har imiterats av dess satellitstater, ej minst avfällingen bland dem, Jugoslavien. I vad mån den själv ger uttryck för det ryska folkets erfarenheter skall jag icke yttra mig om.

Gärna frågar man sig, om icke också Sveriges författning, som jag redan nämnt såsom den jämte Englands mest typiskt empiriska i världen, verkat förebildande. Svaret blir rätt positivt. Två svenska författningar ha tjänat som mönster vid främmande länders författningsbyggande. 1720 års regeringsform har påverkat 1791 års franska författning och 1809 års regeringsform, som vi sett, Norges och, vad ju icke överraskar, Finlands. De danska grundlagsfäderna av 1849 voro lika insatta i svenska författningsbestämmelser som i norska men ratade de förra icke mindre än de senare.

Skulle då talet om doktrinära författningar vara omotiverat? Ingalunda. Utan att taga ställning till den gamla filosofiska frågan om apriori och aposteriori överhuvud vågar jag dock påstå, att på författningslivets område doktrinen eller hellre det rationella åtminstone i de flesta fall intet annat är än en systematiserad erfarenhet. Det blir klart även vid åsynen av den väl mest doktrinära för-

fattningsurkunden i världen, den danska Kongeloven. Den furstesuveränitetslära, vilken som en röd tråd går genom den, har utbildats i Frankrike som en teoretisk reflex av dess konungs kamp mot alla de makter, som ville göra honom hans välde stridigt, påve, kejsare, feodalherrar. Att det är en bestämd empirism, som ligger bakom den kanske mest effektiva statsrättsliga doktrin, som världen skådat, Montesquieus maktdelningslära, söker denne icke själv ett ögonblick dölja. Det kapitel i hans stora verk *Esprit des lois*, vari han närmare utvecklar den, har han givit rubriken »La constitution d'Angleterre». Vid den övergång från absolut till konstitutionell monarki, som vi nyss omtalat, var det därför tämligen likgiltigt, om Montesquieus doktrin eller Englands erfarenheter åberopades. Positiv rätt döljer sig också från början bakom den lära om den blandade statsformen såsom den bästa, varav Montesquieus maktdelningslära är en variant. Då Platon först koncipierat den i sitt ålderdomsverk »Lagarna», är det med blicken riktad mot samma grekiska stat, Sparta, varifrån han fått uppslaget till sin idealstat. Och när tanken sedan fullföljes av den grekiske historikern Polybios i det andra århundradet före Kristus, är det under åberopande av det romerska statsskicket såsom det som bäst förverkligat den. Magistraturen representerar då det monarkiska, senaten det aristokratiska och comitierna det demokratiska elementet. Förmedlad till senare tider genom Cicero och Tomas av Aquino var tanken på den blandade statsformen lika present för de franska historiker, som årtiondena före Montesquieu gåvo framställningar av Englands statsskick. De betraktade det som »une monarchie mixte», vari konungens, stormännens och folkets prerogativ voro så jämkade, att en balans kom till stånd. Läran om den blandade statsformen låg också bakom det bekanta slagordet i de svenska regeringsformerna från och med 1634 till och med 1720 om konungens höghet, rådets myndighet och ständernas rätt och frihet. Hopplöst var hovpartiets försök under 1750-talet att påvisa, att en balans mellan konungens och ständernas rättigheter etablerats genom 1720 års regeringsform, men som de lege ferenda-princip lämpade sig balansläran väl för 1809 års män: konungen fick hela den styrande makten och halva den lagstiftande, ständerna halva den lagstiftande och hela beskattningsmakten, ingendera fick praktiskt taget lägga hand vid den dömande. Det är tydligt att denna maktdelning är något annat än Montesquieus maktfördelning, enligt vilken varje organ får sin funktion allenast: Mitt starka hävdande av åtskillnaden även i fråga om byggnadsstil mellan

Montesquieus lära och 1809 års grundlagar innebär dock ingalunda, att de senare skulle vara ett resultat av kortsiktig empiri på så sätt att man ändrat på en gammal bestämmelse här och en annan där blott med hänsyn till just det behov, som på respektive punkt gjorde sig gällande. Man har uppbyggt regeringsformen efter en på förhand uppgjord planritning, som tidigare maktmissbruk av resp. konung och ständer givit anvisning på. Om 1809 års system är en variant av en gammal lära om den blandade statsformen, så är den förden-skull icke en tillämpning av Montesquieus lära utan sidoordnad med denna. Däremot torde det mycket riktigt förhålla sig så, att vid ut-formningen av modernt referendum och folkinitiativ i Schweiz, Rousseaus folksuveränitetslära betytt vida mer än gamla förbenade rester av omedelbar demokrati edsförbundet utöver. Till sin folk-suveränitetslära har dock Rousseau i hög grad inspirerats av min-nena av borgarförsamlingens kamp mot exklusiva rådsförsamlingar i hans fädernekanton Genève.

Som vi sett, avslöjade sig motsättningen mellan empiriska och doktrinära författningar till stor del som en motsättning mellan in-hemskt och utländskt. Så schematiskt enkel ter sig dock aldrig den konstitutionella utvecklingen, att icke inhemska inslag skulle kunna konstateras i författningar, som rubriceras som doktrinära. I sin redovisning för Eidsvollsförfattningens proveniens har en norsk historiker också ett litet kapitel kallat »nasjonal arv». Den form för regeringsmaktens utövning, som Danmark har gemensam med Sverige och för övrigt också med Norge och Finland, nämligen be-slutets fattande i ett kollegialt sammansatt statsråd, har det icke, såsom tidigare förmodats, lånat från vårt land utan övertagit från de faser av enväldet, då den med Geheimekabinettet konkurrerande Geheimekonseljen hade övertaget. Med orätt har en tysk rättslär-d stämplat det statsorgan, som i den tyska riksförfattningen av 1871 intog ställningen som rikets suverän, förbundsrådet, såsom en »proles sine matre creata», en avkomma avlad utan moder; i själva verket innehöll det reminiscenser från nästan alla epoker av Tysklands historia. Att det tvåkammersystem, som möter i Schweiz' författning sedan 1848, är en medveten efterbildning av Förenta Staternas två-kammersystem, är obestriddigt. En närmare analys har dock visat, att lånet mer avser representationens yttre skal än dess innehåll. Ett fall bör också annoteras, då en inhemsk erfarenhet verkat i nega-tiv riktning. Att domstolarna i Frankrikes skilda författningar icke erhållit den politiska maktställning de förvärvat i Förenta Staternas

anses bero på den impopularitet, som Pariserparlamentet, rikets främsta domstol, under l'ancien régime förvärvat vid ingången till den stora revolutionen genom att taga parti för de privilegierade stånden i fråga om voteringsformerna inom den nyss sammankallade stora ständerförsamlingen, les états généraux. Dylika grundlagsväktare ville man ej mer veta av.

Förglömmas må icke heller den roll, som minnet av medeltida friheter spelade för de länder, som vid tid, som redan angivits, med England som förebild trädde in i de konstitutionella staternas krets. Skillnaden mellan dessa stater å den ena sidan och England och Sverige å den andra bestod ju egentligen däri, att de två sistnämnda länderna lyckats bevara en kontinuitet i författningsutvecklingen, som för de förras vidkommande avklippts genom fursteabsolutismens genombrott vid nyare tidens början. Helt ogörligt var det dock icke för de stater, som långt om länge sade enväldet farväl, att igen knyta an till sitt eget förgångna. Henrik Wergelands ord om de båda sönderbrutna halvringarna, det gamla och det nya Norge, och den oäkta lödningen dem emellan — dansktiden — bör här bringas i erinran, låt vara de mera äro nationellt än konstitutionellt betingade. Huru mycket har det icke också betytt, att det danska enväldet icke konsekvent genomförts i hela monarkien utan blott i kungariket. Hertigdömena ansågo sig fortfarande ha kvar den aristokratiskt betonade författning, som Kristian I 1460 givit dem, och irriterade sin herre genom att jämt påminna icke blott honom själv utan också förbundsdagen i Frankfurt am Main därom med resultat att 1831—34 rådgivande ständerförsamlingar upprättades icke blott i hertigdömena utan också i kungariket. Yrkandet söder om Kongeaaen att deras församlingar skulle utrustas med den bevillningsrätt, som den gamla gemensamma ständerförsamlingen ägt, åtföljdes snart av motsvarande yrkande därom norr om ån med resultat, att snart hela absolutismen darrade i sina grundvalar. I många tyska stater fanns fortfarande kvar så mycket av gamla ständerförsamlingar, att den nya konstitutionalismen kunde räcka den medeltida konstitutionalismen handen. Slutligen bör man akta sig för att överdriva den diskontinuitet i Frankrikes författningsutveckling, som den stora revolutionen åvägabragt. Den konstituerande nationalförsamling, som skapade den nya tingens ordning, var ursprungligen intet annat än Frankrikes gamla medeltida ständerförsamling, låt vara igen utlyst efter en paus på 175 år, medan den riksförsamling av 1848, som i Danmark kallas den grundlovgivande, utsetts genom allmänna

val utan någon hänsyn till sammansättningen av den riksförsamling, som 188 år tidigare satt enväldet i händerna på Fredrik III och hans ätt. Något absolut nytt var heller icke den franska riksförsamlingens krav på att få ge riket en ny författning. Ytterst bottnade det i gamla från det medeltida valriket härstammande, av monarkomakerna uppfriskade föreställningar om det väljande folkets rätt att föreskriva den valde konungen villkoren för hans maktutövning. Förut-sättningen för rättens utövning, en tronvakans, hade visserligen icke inträffat, men principiellt sett blev usurpationen knappast värre än den, som de svenska ständerna gjorde sig skyldiga till, då de vid tronskiftena avtvingade arvkungarna särskilda försäkringar av samma slag som valkungarna måste avlägga. Som ett sista vittnesbörd om vad den egna författningshistorien kan ha betytt för den franska revolutionen må nämnas, att parlamenten 1787 erinrade kungen om att nationen, representerad av les états généraux, ensam hade rätt att bevilja kungen skatter. Det är tydligt att den därvid tänkt på att generalständerna många gånger utövat denna rätt, innan konungen under inflytande av legisterna och de romerskrättsliga föreställningar de propagerade berövat dem densamma.

Det är begripligt om åhöraren frågar, om det presenterade schemat icke behöver också på så sätt uppmjukas att de båda länder, Sverige och England, som sagts ha historiska författningar, förklaras åtminstone då och då ha lånat av andra länder. Otivelaktigt är så förhållandet. Jag hänvisar till att Julius Hatschek i sitt stora arbete »Englisches Staatsrecht» har ett kapitel, som han kallar »Die Reception des französischen Budgetrechts in England»: Jag föreställer mig också, att England, när det i icke ringa utsträckning ersatt den gamla engelska utskottsformen, committee of the whole house, med standing committees, haft blickarna riktade på kontinenten. Både under 1800-talet och tidigare har England också följt kontinentala förebilder, när det gällt organisationen av dess förvaltning. Vad Sverige beträffar, behöver blott erinras om den stora roll, som främmande representationsskick och lärd teori spelat för lösningen av det svenska representationsproblemet vid förra århundradets mitt. Om något osjälvständigt tillägnande av utländska mönster var det dock ej tal. För ett närmare angivande av vad som är svenskt och främmande i 1866 års riksdagsordning räcker tiden ej till. Nämnas bör dock, att de tillfälliga av kamrarna var för sig utsedda utskotten och den successiva behandlingen av de frågor de utrett torde ha utländskt ursprung. Det kan då vara skäl påminna om att nämnda utskott

aldrig kunde tävla i betydelse med de ständiga först för stånden och sedan för kamrarna gemensamma ständiga utskotten.

Som avslutning på framställningen av motsättningen mellan historiska och doktrinära författningar må nämnas, att efterhand motsättningen i någon mån utjämnas. När ett folk börjat tillämpa en författning, den må ha vad proveniens som helst, sätter den sin egen prägel därpå. De reformer, som efterhand genomföras, äro i regel betingade av egen nyvunnen erfarenhet. Betecknande är att Barthélemy-Duez vid redovisningen av den tredje franska republikens källor har två rubriker: *la constitution anglaise* och *la tradition française*.

Nu till det andra motsatsparet: kodifierade och icke-kodifierade författningar. Är också det så tilltaget att det icke rätt svarar mot verkligheten? Otivelaktigt är så förhållandet, så till vida som Englands författning utom genom sedvanerätt och konventionalregler regleras genom en rad skrivna lagar, *statute laws*, från Magna Charta av 1215 fram till våra dagar, och å andra sidan knappast i något land den skrivna grundlagen ger tillfyllest besked om den levande författningen. I de flesta länder har, som vi sett, den parlamentariska principen ej utformats som grundlagsparagraf men tillämpats ändå i kraft av någon slags tyst överenskommelse. Som en rättsregel kan den dock knappast betraktas. Det säregna för England blir då till sist icke frånvaron av skrivna författningsbestämmelser utan saknaden av en urkund, som samlar alla författningsregler till ett systematiskt helt av större helgd och orubblighet än andra lagar. De länder, som ha en kodifierad författning, ha nämligen också uppställt särskilt rigorösa regler för dess ändring. Det enda viktiga undantaget utgjorde Italiens författning före fascismen. Den kunde ändras i samma ordning som vanlig lag. Sverige avviker på så sätt från det normala att det har tre grundlagar, som avse vad man vanligen räknar som statskicket. Till men för överskådligheten blir detta dock icke, ty de gruppera sig osökt till ett system. Den viktigaste av dem, regeringsformen, kan sägas handla om förhållandet mellan de båda statsmakterna, konung och riksdag, de två andra, successionsordning och riksdagsordning, om resp. konung och riksdag var för sig.

Större intresse än till dessa korrigeringar knyter sig till det förhållandet att skillnaden mellan England och andra länder så litet kan sägas vara grundad i de särskilda folkens egenart, att England en gång var nära att acceptera den skrivna författnings system,

medan andra länder, däribland Sverige, tidvis varit nära att hemfalla åt det virrvarr på det statsrättsliga gebitet, som vanligen varit rådande i England.

Sin högkonjunktur hade den skrivna författningen i England under den stora puritanska revolutionen, då icke mindre än två försök därtill gjordes, det första kallat *agreement of the people* och här rörande från de segrande puritanerna själva, det andra, som var Cromwells verk, benämnt *Instrument of Government*. Båda försöken misslyckades. Det förstnämnda försökets samband med läran om statens tillkomst genom ett slags samhällskontrakt är angivet i själva namnet. Det blev i stället i den anglosachsiska världen på andra sidan Atlanten som nämnda lära fick en praktisk tillämpning i en rad skrivna författningsurkunder, som för sin ändring kräva folkomröstning. Mindre känt är kanske, att oavsett nämnda försök till skriven författning fundamentallagsbegreppet kom till riklig användning i England. Det applicerades icke blott på *Magna Charta* utan också på *common law*, som ej ansågs kunna ändras genom en av konung och parlament beslutad *statute law*. Det var domarekåren, under de äldre Stuartarna den engelska frihetens yppersta värn, som det åvilade att vaka över att dessa fundamentallagar respekterades. Sedan den ärorika revolutionen anser sig dock parlamentet befriat från dessa bojor. *Blackstone* förkunnar öppet, att *statute law* står över *common law*. Någon skillnad mellan lagstiftare och grundlagsstiftare existerade icke. Föreställningen om en grundlag överordnad lagstiftaren och värnad av domstolarna fick i stället hemortsrätt i Förenta Staterna.

En framställning av svenska tendenser till en författningsrätt snarlik Englands anknyter jag osökt till erfarenheter, som jag vunnit under mina tentamina. När jag frågat vad som under mitten av 1600-talet var gällande statsrätt, har jag alltid fått till svar: 1634 års regeringsform. Tentanden har dock snart fått medge, att den ene kungen efter den andre vägrade rätta sig efter den och att Karl XI till sist pressade ständerna att medge, att den icke band myndig konung utan blott en förmyndarregering; i landslagen hade den förre sitt enda rättesnöre. När tentanden försökt med 1617 års riksdagsordning, har han snart måst medge, att ej heller den definitivt antagits. När jag frågat, vad ständerna hade för rättsgrund, har tentanden till sist måst medge, att de funtade sin maktställning endast på praxis. Landslagen kände dem icke. Lagstiftning och beskattning utövades enligt den av provinsiella folkliga myndigheter. Bringades

arvföreningen på tal, har tentanden fått erkänna, att den stod i uppenbar strid med landslagen, som förklarar, att Sverige är valrike. En söndertrasad landslag, kompletterad med den motsägande särstadganden och en svårbestämbar praxis, se där Sveriges offentliga rätt. På detta virrvarr söker frihetstiden göra ett slut genom fastställande av en regeringsform, giltig även för myndig konung, och en detaljerad riksdagsordning. För den skull avföres dock icke landslagen till den konstitutionella skräpkammaren utan betraktas fortfarande som Sveriges yppersta fundamentallag, varav den nya regeringsformen utgör en utläggning bättre och sannare än det karolinska enväldet. Genom förklaringen i § 39 av 1772 års regeringsform att alla ifrån år 1680 till den närvarande tiden såsom grundlag ansedda stadgar avskaffats, så tolkad, att därmed också alla grundlagar dessförinnan upplivats, öppnar Gustav III igen slussarna för tidigare uppsjö av statsrättsliga bestämmelser. Häremot ser sig Axel von Fersen som talesman för 1778 års riksdag nödsakad erinra kungen om å ena sidan vådorna av att svenska historien och riksarkivets handlingar få bli Sveriges grundlag och å den andra den trygghet, som ett fast regeringssätt, d. v. s. en alltigenom kodifierad författning, utgjorde för ett folk. I ingressen till 1809 års regeringsform göres äntligen rent bord med alla dittills gällande grundlagar. De tre grundlagar, som redan omnämnts, bli för framtiden den enda rättsliga grunden för Sveriges statsskick. Endast sporadiskt griper en eller annan § i regeringsformen tillbaka på det förgångna genom att tala om »förra vanligheten».

I detta sammanhang bör också nämnas den tredje franska republikens författning. Det är klart, att de något mer än trettio §:r, som dess tre grundlagar inrymde, icke kunde på ett tillfyllestgörande sätt reglera Frankrikes statsrätt och det så mycket mindre som de icke utarbetats efter en enhetlig plan utan voro resultatet av en kompromiss mellan stridande partier, som drogo sig för att nämna brännbara principer vid namn. En mängd viktiga institut lämnas åt seden att reglera. Ej ens den republikanska statsformen blir ordentligt proklamerad. I stället för att framträda som en harmonisk skapelse på en dag ur en människas hjärna eller ur en skolas teori har 1875 års författning, säger Barthélemy-Duez, framgått långsamt och mödosamt ur den historiska nödvändigheten, ja ur verklighetens egna inälvor.

Det behöver väl icke sägas, att den nya franska författningen av 1946, inrymmande inalles 106 paragrafer, är en utpräglad kodifierad författning.

Också bör i detta sammanhang erinras om det tredje rikets författning. Weimar författningen var under dess tid ej helt upphävd, men en rad lagar tillkommo, som icke blott stodo i strid med särskilda bestämmelser i densamma utan också togo död på dess innersta livsnerv. De uttömde dock icke hela författningsrätten. Som kompletterande rättskälla räknade man med en sedvanerätt. Därtill kommo icke-positiva rättskällor, vari den nationalsocialistiska rättsidén kommit till uttryck. Efter regimens fall har man Tyskland utöver återgått till den kodifierade författningen.

Till sist några ord om värderingen av de företeelser, som här behandlats, ord, som tillika äro ett försök till självförsvar. Det har nämligen sagts, att jag tar parti för den historiska författningen och yvs över originaliteten och kontinuiteten i mitt eget lands författningsutveckling. Till och med beteckningen storsvensk har applicerats på min person och det även av dem, som vilja mig väl. Med anledning därav vill jag säga, att en storsvensk med sina rötter i frihetstiden i min ungdom var en ny företeelse. Gärna förde en storsvensk i stället Gustav Adolfs och Karl XII:s namn på tungan. I motsats till en storsvensk av denna mera traditionella typ kan, det må sägas till mitt försvar, den som stoltserar över sitt lands konstitutionella frihet knappast bli farlig för Sveriges grannstater. För vetenskapen kan han dock bli farlig, om han i patriotiskt nit söker dölja sanningen. Det är klart att jag alltid menat mig ha skäl för den påstådda originaliteten. Vill jag sen värdera den positivt, så får det bli min sak, blott jag har klart för mig, att värdeomdömet ej hör vetenskapen till. Vill någon tala om nationell exklusivitet och klandra den såsom något förkastligt och i stället prisa sinnenas mottaglighet för de konstitutionella strömningarna från den stora vida världen där ute, så får det i sin ordning bli dennes sak.

Tydligt är också, att mitt personliga intresse för ett svenskt statskick ej varit i första hand betingat av att det var svenskt. För frihetstidens statsskick har mitt hjärta kunnat klappa fortare, därför att det syntes mig vara vår originella insats i replikskiftet mellan auktoritet och frihet på frihetens sida, men maktindelningssystemet i 1809 års regeringsform har lämnat mitt hjärta oberört. Att också det var svenskt har jag aldrig funnit någon kunna bestrida med vetenskapligt hållbara argument. Jag väntar alltjämt sedan tolv år på sådana. En annan sak är att även detta statsskick, det vi alltjämt leva under, djupt fånglat mitt intresse. Men det har också det norska, som jag

sysslat med mera än av mig utgivna skrifter ge vid handen. Det rymmer dock flera av den nordiska statsrättens intrikataste problem. Och när jag kommit att syssla med Danmarks författning, varom jag verkligen publicerat en bok till celebrering av dess författningsjubileum, har jag fått ögonen upp för huru fängslande också en doktrinär författning kan vara. Studiet av den s. k. grundlovgivande församlings protokoll var för mig i hög grad fängslande och det icke blott därför att församlingen inrymde så oproportionerligt många professorer. »Entusiasmen för de nya idealen, är», förklarar jag i min sista bok, »bestickande. Den parlamentariska författning, som leker många i hågen, har något av livets egen rytm. I jämförelse därmed verka de av den stabila jämviktens princip behärskade svenska och norska författningarna som petrifikat.» Man kan icke säga, att dessa ord ge uttryck för patriotisk självtillräcklighet. Utblicken över den allmänneuropeiska författningsutvecklingen fanns redan i mitt debutarbete, och jag har försökt bevara den sedan, även om det först i fjol blev mig möjligt att göra ett annat statsskick än det svenska till föremål för monografisk behandling. Ju äldre jag blivit desto mindre tänker jag på något särskilt statsskick som det enda fullkomliga. Jag gläds åt statsformernas mångfald. Och jag tror, att nationerna ha även på detta område något att lära av varandra. Alla västerländska stater tillhöra samma kulturkrets, och deras statsskick kunna sägas utgöra variationer av ett och samma tema. På det konstitutionella området kan det lika litet som på det vetenskapliga och litterära bli tal om isolering utan om ett självständigt tillägnande. Folken behöva varandra. Autarkien är av ondo. Jag ansluter mig till de ord, varmed Christian Wolff en gång i tiden framlägger sin geniala syn av en civitas maxima, och med de orden vill jag sluta. Liksom en evig lag förenat de mänskliga individerna med varandra genom det fastaste band och upprättat bland dem ett samhälle, så att människa blir nödvändig för människa och intet mera nyttigt för människa än människa, så har samma eviga lag genom ett icke mindre fast band förenat nationerna och gjutit dem samman i en högsta stat, så att nation är nödvändig för nation och intet nyttigare för nation än nation.

DECHARGEINSTITUTET UNDER 1940-TALET

Av Docent NILS NILSSON-STJERNQUIST, Lund

För grundlagsstiftarna intogo regeringsformens bestämmelser om statsrådets ansvarighet, d. v. s. §§ 105—107, en central plats. En dylik position ha dessa bestämmelser också tillförsäkrat sig inom doktrinen. Alltsedan Hans Järta år 1826 i tidskriften *Swea* publicerade sin uppsats »Om rätta förståndet och rätta användandet av 106 och 107 §§ i Sveriges regeringsform»,¹ hör dechargeinstitutet till den svenska statsrättens och statsvetenskapens klassiska forskningsobjekt. Detta intresse från doktrinen sida har helt naturligt smittat av sig på de mera populära framställningarna av vårt statsskick. Det är sålunda allmänt känt, att R.F. § 106 reglerar vad man kallar den juridiska ansvarigheten, § 107 åter den politiska. Enligt § 106 skall nämligen K.U., om utskottet av statsrådsprotokollen finner, att någon statsrådets ledamot uppenbarligen handlat emot rikets grundlag eller allmän lag, ställa vederbörande under tilltal av J.O. inför riksrätten. Jämlikt § 107 åligger det utskottet att tillkännage för riksdagen, om utskottet skulle anmärka, att statsrådets ledamöter i sina rådslag om allmänna mått och steg icke iakttagit rikets sannskyldiga nytta eller att någon föredragande icke med oväld, nit, skicklighet och drift utövat sitt förtroendeämbete. Om riksdagen då finner rikets väl det kräva, kan den i en skrivelse till konungen anmäla en önskan, att konungen måtte ur statsrådet och från ämbetet skilja den eller dem, emot vilka anmärkning blivit gjord.²

Om sålunda regeringsformens ansvarighetsbestämmelser intagit en central plats inom doktrinen, har deras faktiska betydelse däremot icke svarat emot de förväntningar, som restes år 1809. Det säges ofta och det med rätta, att dechargeinstitutet för närvarande befinner

¹ *Swea* H. 10 nr 1 s. 203 ff.

² Termerna den juridiska och politiska ansvarigheten torde härstamma från Järtas i föregående not nämnda uppsats. Se Brusewitz, Sveriges riksdag XV, s. 284.